

Милош Јелић

Дипломирани теолог

Есхатологија Другог ватиканског концила

Сажетак: Други ватикански концил или концил обнове, како се још назива, сматра се прекретницом у животу римокатоличке Цркве. Главни допринос концила, када је есхатологија у питању, састојао се у њеном враћању на место које јој припада у хришћанској теологији. У овом раду се дајемо есхатологијом три концилска документа: Догматске конституције о Цркви — *Lumen Gentium*, Пасторалне конституције о Цркви у савременом свету — *Gaudium et Spes*, и Конституције о Светој Литургији — *Sacrosanctum Concilium*, истичући чињеницу да је Другим ватиканским концилом есхатологија пре свега непосредно стављена у контекст Цркве, чиме престаје да буде схватана као прост опис „живота после смрти“, већ постаје та која дефинише саму природу Цркве — есхатолошке реалности *par excellence*.

Кључне речи: есхатологија, Други ватикански концил, *Lumen Gentium*, *Gaudium et Spes*, *Sacrosanctum Concilium*

Уводне напомене

Други ватикански концил укупно је двадесет први по реду сабор римокатоличке Цркве¹. Сазвао га је папа Јован XXIII, као својеврстан вид реакције на свакодневну ситуацију у којој се Црква налази². У том смислу, „више него иједан претходни концил, Ватикан II је био свестан промена у свету, свестан колико се услови савременог живота разликују од онога што је било пре“³. Концил обнове, како се још назива, представља зато прекретницу у животу римокатоличке Цркве.

Главни допринос концила по питању есхатологије састојао се у њеном враћању на место које јој (са правом) припада у хришћанској теологији. С тим у вези, есхатолошки садржаји су померени са маргина у сам центар хришћанског богословског промишљања, бивајући истовремено повезани са кључним учењима хришћанске вере.⁴ Овај преокрет који се догодио у складу са општим концилским

¹ За разлику од православне Цркве која термином „васељенски“ дефинише свега седам сабора (Никеја, 325. и 787; Цариград, 381, 553. и 680–681; Ефес, 431; Халкидон, 451), римокатоличка Црква сматра да је под њеним окриљем до сада одржан укупно двадесет један такав сабор, укључујући и поменутих седам из времена неподељене Цркве.

² До идеје о сазивању сабора, папа је, према сопственом сведочењу, дошао током разговора са кардиналом Домеником Тардинијем. „Никакви несвакидашњи црквено-политички сукоби, расправе о учењу, црквене поделе или слично не захтевају брзо и темељно разрешење, него Црква је у свом свакодневном стању таква да папи пада на ум идеја концила“, вели Кнут Венцел (Wenzel, K., *Mala povijest Drugoga Vatikanskog Koncila*, Zagreb: Kršćanska Sadašnjost, 2008, 10).

³ O'Malley, John W., „Reform, Historical Consciousness and Vatican's II Aggiornamento“, *Theological Studies*, 32.4 (1971), 585.

⁴ Phan, Peter C., „Roman Catholic Theology“ у: Walls, J. L., *The Oxford handbook of eschatology*, Oxford: Oxford University Press, 2008, 217.

стремљењем⁵, посебно је видљив у *Доимайској констѿиѿуѿији о Цркви — Lumen Gentium*. Такође, снажан есхатолошки призвук имају и *Пасѿорална констѿиѿуѿија о Цркви — Gaudium et spes*, као и *Констѿиѿуѿија о Свѿтој Лиѿурѿији — Sacrosanctum Concilium*. Есхатологија је овим концилом, заправо, непосредно стављена у контекст Цркве, као „путујућег народа Божијег“⁶. Тиме она престаје да буде схватана као прост опис „живота после смрти“, већ постаје та која дефинише саму природу Цркве — есхатолошке реалности *par excellence*.

Есхатологија Догматске конституције о Цркви

Оци Другог ватиканског концила напуштају праксу према којој се на концилу прихвата само оно што је пре тога разрађено у куријалним повереништвима, те се на тај начин рађа сопствена теологија концила⁷. Саставни део те теологије је и Догматска конституција о Цркви, *Lumen Gentium* (LG)⁸ — „Светлост света“. Документ посвећен римокатоличком доживљају Цркве свечано је изгласан и објављен 21. новембра 1964. године на затварању трећег концилског заседања, са 2151 *placet* и 5 *non placet* гласова. За тему овога рада посебно је значајно VII поглавље Конституције, које носи назив: „Есхатолошки значај путујуће Цркве и њено сједињење са небеском Црквом“. У њему се на самом почетку каже:

„Црква, у коју смо у Христу Исусу сви позвани и у којој по Божијој милости постижемо светост, биће довршена тек у небеској слави, када дође време обнове свих и када се са људским родом у Христу савршено обнови и цели свет, који је тесно спојен са човеком и са њиме долази до свога назначења.“⁹

Свет тек треба, дакле, да заједно са човеком достигне свој циљ и да се притом обнови „кад дође време обнове свих“. Ова обнова, „која нам је обећана и коју чекамо“¹⁰, већ је започела у Христу, а Духом Светим напредује у Цркви, „у којој вером бивамо поучени о смислу нашега живота [...] са надом у будућа добра, док радимо за своје спасење“¹¹, наводи се у конституцији. Концилски оци, дакле, истину Цркве, а тиме и света смештају у есхатон, чиме се јасно наглашава есхатолошка природа саме Цркве. Иако је реч о будућој стварности, последња времена се већ у овом времену могу доживети:

⁵ За сам ток концила, али и постконцилско доба, користи се израз: *aggiornamento*, чиме се дефинише правац којим је кренула римокатоличка Црква, почев од Ватикана II. Иако је намера сазивања Другог ватиканског концила била, пре свега, суочавање са изазовима времена, према речима папе Бенедикта XVI, који је и сâм био учесник Концила, овај израз не значи раскид са традицијом, већ продужетак њене виталности: „‘Aggiornamento’ не значи умањење вере, њено прилагођавање духу времена у складу са оним што нам се допада и што одговара јавном мњењу“ („‘Aggiornamento’ does not break with tradition but extends its vitality“, обраћање папе Бенедикта XVI оцима Другог ватиканског сабора и председницима епископских конференција приликом њихове посете Риму у поводу проглашења Године вере. Вест објављена 12.10. 2012 на сајту Информативног сервиса Ватикана (VIS): <http://visnews-en.blogspot.com/2012/10/aggiornamento-does-not-break-with.html>). Зато, сматра папа Бенедикт, „морамо да према хришћанским мерилима саобразимо ‘данас’ у којем живимо, да поравнамо то ‘данас’ нашега времена са Божијим ‘данас’, као што су то учинили оци концила“ (*Исѿо*).

⁶ Уп. седмо поглавље конституције *Lumen Gentium* које носи наслов „Есхатолошки значај путујуће Цркве и њено сједињење са небеском Црквом“.

⁷ Уп. Wenzel, *нав. дело*, 61–62.

⁸ За потребе рада користили смо хрватске преводе конституција објављене у: *Dokumenti Drugog vaticanskog koncila*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1986, 91–194, као и верзије тих докумената доступне на званичној интернет страници Ватикана, на адреси: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/index.htm

⁹ LG 48.

¹⁰ *Исѿо*.

¹¹ *Исѿо*.

„Већ су, дакле, к нама дошла последња времена и неопозиво је установљена обнова света и на неки се стварни начин антиципира у овом времену: јер Црква већ на земљи има знакове праве светости, иако несавршене. Ипак, док не буде ново небо и нова земља у којима станује праведност, путујућа Црква у својим сакраментима и установама које припадају овоме времену, носи пролазни лик овога века и сама борави међу створењима који уздишу и трпе порођајне болове све до сада чекајући ослобођење синова Божијих“.¹²

Конституцијом се јасно прави разлика између онога „сада“ и „још не“. Иако се есхатон антиципира већ сада, на земљи, у Цркви Христовој, он још није наступио у својој пуноћи. Док се то не догоди, док Христос поново не дође у слави, „неки су од његових ученика путници на земљи, неки се — оставивши овај живот — чисте, а неки уживају у слави ‘гледајући јасно тројединога Бога какав јесте’“¹³. Они који су се упокојили такође припадају Цркви: јединство путника — а тако конституција назива земаљске чланове Цркве — са онима који су у миру уснули у Христу и припадају небеској Цркви, „нипошто се не прекида“. Штавише, они су сада у тешњем јединству са Христом, те „јаче утврђују Цркву у светости [...] и на много начина доприносе њеној већој духовној изградњи“¹⁴. Црква путника је зато још од првих времена хришћанства „са великим пијететом“ чинила спомен мртвима, приносећи молитве за њих и за опраштање њихових грехова, али се и молила блаженима за заступништво пред Господом.¹⁵

Све до сада изречено, своје природно место налази у евхаристијском слављу које је есхатолошка реалност без премца. Зато, „сви који смо деца Божија и један смо род у Христу, док у међусобној љубави и у једној хвали Пресвете Тројице међу собом општимо, одговарамо битном позиву Цркве и предокушамо Литургију коначне славе и у њој учествујемо“¹⁶, каже се у конституцији. Тако ће бити све до Другог и Славног Христовог доласка, закључује се у седмом, „есхатолошком“ поглављу Догматске конституције о Цркви:

„Када се Христос појави и када буде славно васкрсење мртвих, слава Божија ће обасјати небески Град и његова ће светиљка бити Јагње. Тада ће се цела Црква светих у највећем блаженству љубави клањати Богу и ‘Јагњету које је заклано’, вапијући једним гласом ‘Ономе који седи на престолу, и Јагњету: благослов, и част, и слава, и власт у векове векова’“.¹⁷

Дакле, када кроз призму Цркве говори о будућим догађајима, конституција се држи следећих позиција: а) природа Цркве је есхатолошка; довршетак — испуњење Цркве је у есхатону, чему ће почетак бити васкрсење мртвих; б) антиципација долазећег Царства Божијег почиње већ сада, на земљи, а простор у којем се збива предокус небеске славе јесте евхаристијско славље; в) и они који су напустили ово-земаљски живот припадају Цркви; могу да сходно своме стању буду на небу или у чистишту. Црква се моли за умрле и за опроштај њихових грехова.

¹² *Исџо*.

¹³ LG 49. Конституција овде очигледно разликује два стања у којима човек може да се нађе после смрти, а које се односе на чланове Цркве: реч је, дакле, о блаженом виђењу Бога у слави оних који су већ на небу, као и стање очишћења за оне који још нису довољно чисти за улазак на неб. Ово је и званично учење римокатоличке Цркве о човековом стању после смрти, укључујући и стање пакла за оне који су умрли у смртним гресима не покајавши се.

¹⁴ LG 49.

¹⁵ LG 49–50. Чињеница мољења за умрле указује на то да постоји чврсто уверење у могућност промене стања у којем се покојник налази. На овом темељу је и настало поменуто учење римокатоличке Цркве о постојању чистишта.

¹⁶ LG 51.

¹⁷ *Исџо*.

Есхатологија Пасторалне конституције о Цркви у савременом свету

Историја настанка овог документа врло је занимљива. Наиме, међу 69 нацрта израђених од стране Припремног повереништва, не налази се шема за каснију пасторалну конституцију; доношење таквог документа није чак ни предвиђено¹⁸. И поред тога, *Gaudium et Spes* (GS) није само најопсежнији текст донет на Другом ватиканском концилу, он је и најважнији.¹⁹ Његова вредност лежи у, у историји римокатоличке Цркве, до тада незабележеном отварању према свету. Док је у Догматској конституцији Црква окренута ка себи и своме учењу (*ad intra*), у Пасторалној конституцији Црква се окреће „према вани“ (*ad extra*). Може се рећи да је Црква позвала свет да јој да сопствено виђење њеног односа према свету.²⁰

„У наше се дане“, каже се у уводу ове конституције, „човечанство често са тескобom пита о садашњем развоју света, о положају и улози човека у космосу, о смислу својих индивидуалних и колективних напора, те, напослетку, о последњој сврси ствари и људи“²¹. Црква, да би била спремна да човеку да одговоре на та питања, треба да „испитује знаке времена и тумачи их у светлу Јеванђеља“²². У том смислу, Црква верује да се у Христу налази „кључ, средиште и циљ“ целокупне људске историје и искључиво у светлу Христа, који је исти „јуче, данас и увек“, Црква даје одговоре на питања која муче савременог човека²³.

Поставивши најпре Христа у средиште збивања, у даљем тексту конституције говори се о човеку као слици Божијој²⁴, о томе како је сагрешио злоупотребивши своју слободу²⁵, да је телом и душом један, и да као такав представља свет у малом²⁶. Посебно се истиче значај човекове слободе²⁷, а оно у чему по конституцији „загонетка људског положаја достиже врхунац“, јесте „лице смрти“²⁸. Притом, иако га мучи бол коју смрт са собом доноси, човека још више страхује од вечног нестанка и непостојања; зато он „по природном нагону свога срца“ исправно размишља када одбија такву могућност за себе. Притом, ни продужетак биолошког трајања не задовољава човекову потребу за вечношћу „која је неодољиво укореењена у његовом срцу“. Човек је створен за другачији циљ живота, а његова нада лежи у васкрсењу, најпре Христовом којим је смрт заувек побеђена, а онда и сваког човека понаособ, у вечној заједништву са Богом²⁹. Тајна човека, ипак, постаје потпуно јасна

¹⁸ Wenzel, *нав. дело*, 203.

¹⁹ *Исїо*, 206.

²⁰ „Отварајући Цркву према свету, Концил је позвао свет да га испитује о његовом одређивању односа Цркве према свету“ (Wenzel, *нав. дело*, 206).

²¹ GS 3.

²² GS 4.

²³ GS 10.

²⁴ GS 12.

²⁵ GS 13.

²⁶ GS 14.

²⁷ GS 17.

²⁸ GS 18.

²⁹ „Док је пред смрћу немоћно свако маштање, Црква, поучена божанском објавом, тврди да је Бог створио човека за блажени циљ са оне стране земаљске беде. Штавише, хришћанска вера учи да ће та телесна смрт, од које би човек био поштеђен да није сагрешио, бити једном побеђена када човек упропашћен својим делањем буде од свемогућег и милосрдног Спаситеља исцељен. Јер, Бог је позвао човека и позива га да читавим својим бићем прионе уз њега у вечној заједништву непропадљивог живота. Ту је победу Христос извојевао када је васкрсао у живот, пошто је својом смрћу ослободио човека од смрти. Свакоме човеку који размишља, вера предочена чврстим доказима, пружа одговор на тескобна питања о његовој будућој судбини; уједно му омогућује да у Христу буде у заједништву са својим вољенима који су већ умрли, уливајући му наду да су они већ постигли прави живот код Бога“ (GS 18).

тек у Тајни оваплоћеног Логоса Божијег. Такође, у Христу и по Христу решава се и загонетка бола и смрти, која сатира човека.³⁰

„Хришћанин, [...] придружен пасхалној тајни, као што је суобличен Христу у смрти, тако, надом охрабрен иде у сусрет васкрсењу. То не важи само за оне који верују у Христа него и за све људе добре воље у чијим срцима благодат невидљиво делује. А будући да је Христос умро за све и да је коначни човеков позив истински један, и то божански, дужни смо да верујемо да Дух Свети свима пружа могућност да се, на начин који је Богу познат, придруже тој пасхалној тајни“.³¹

Када, пак, смрт буде побеђена, „синови ће божији бити уздигнути у Христу, и оно што је било сејано у слабости и пропадљивости, обући ће се у нераспадљивост, остаће дела љубави и од ропства пролазности ослободиће се сва створења што их је Бог створио ради човека“³². То ће бити време за „ново небо и нову земљу“, чије ишчекивање нипошто не треба да ослаби људске напоре за изградњом ове земље „где расте Тело нове људске породице, које већ може да пружи слику неког новог света“. Треба разликовати овоземаљски напредак од раста Христовог Царства, али имати на уму да је тај напредак истовремено, уколико доприноси бољем уређењу људског друштва, од велике важности за Царство Боже³³.

„Вредности људског достојанства, братског заједништва и слободе, све те добре дарове природе и нашег труда које будемо по Господњој заповести и у Духу његовом на земљи умножили, наћи ћемо после опет, али очишћене од сваке прљавштине, просветљене и преображене, када Христос буде предао Оцу вечно и свеопште Царство: 'Царство истине живота, Царство светости и благодати, Царство правде, љубави и мира'. Овде на земљи Царство је већ у светим тајнама присутно, а када Господ поново дође биће довршено“.³⁴

Задатак је Цркве у савременом свету, будући да пред собом има „циљ који је спаситељски и есхатолошки“, и који се „може потпуно постићи само у будућем веку“, да „непрестано расте до доласка Господњег“³⁵. Она „хода са читавим човечанством и са светом проживљава исту земаљску судбину“, она је „квасац и тако рећи душа људског друштва који треба да се обнови у Христу и преобрази у Божију породицу“³⁶. Циљ историје је Христос. Он је „сабирна тачка историјских и цивилизацијских жеља, средиште људског рода, радост свих срца и одговор на њихове тежње“³⁷. „Оживљени и уједињени у Духу Његовом, путујемо ка коначном испуњењу људске историје, које потпуно одговара плану његове љубави: 'Да се све састави у Христу, оно што је на небу и што је на земљи' (Еф 1, 10)“³⁸, наводи се у конституцији.

³⁰ GS 22.

³¹ *Истио*. Као да се овде оставља могућност спасења и за оне који нису чланови Цркве. Реч је о учењу о апокатастази, или коначном обновљењу, које се појављује код појединих патристичких хришћанских мислилаца (Григорије Ниски, Ориген), али и код савремених римокатоличких теолога, попут Ханс Урс фон Балтазара и, донекле, Карла Ранера. Ипак, учења о апокатастази нема у званичном учењу римокатоличке Цркве. (Види: *Katekizam katoličke Crkve*, Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija, 1994).

³² GS 39.

³³ *Истио*. Иако се текстом творци Конституције од тога делимично ограђују, на овом и сличним местима, чини се да до израза долази тенденција да се будуће Царство Божије сагледава из перспективе историје, и искључиво као производ људских, земаљских напора. Православна позиција потпуно је обрнута и указује на Царство Божије као узрок историје и њен смисао (циљ); реч је, пре свега, о делу Божијем у којем је човек учесник — сарадник Божији.

³⁴ GS 39.

³⁵ GS 40.

³⁶ *Истио*.

³⁷ GS 45.

³⁸ *Истио*.

Есхатологија Конституције о Светој Литургији

Конституција о Светој Литургији први је концилски „учитељски“ документ о богослужењу уопште, а истовремено представља и први документ донесен на Другом ватиканском концилу.³⁹ Изгласана је на другом по реду концилском заседању, са укупно 2158 гласова за (*placet*) и 19 *ipso iure* (*non-placet*), после готово три године рада на документу. Свечано је промуглирана — објављена 4. децембра 1963. године, на трећем јавном концилском заседању. Као и читав концил, конституција о Литургији, *Sacrosanctum Concilium* (SC), сматра се документом обнове⁴⁰. У њој се истиче важност Свете Литургије у животу Цркве, па се подстичући обнову Свете Литургије, заправо подстиче и рад на обнови саме Цркве⁴¹. Осим што се њоме спроводи свеобухватна реформа литургијског обреда, ова конституција има и своју есхатолошку димензију, будући да говори о Литургији као есхатолошком догађају. У њој се, између осталог, каже:

„Земаљском литургијом учествујемо прекусом у оној небеској литургији која се слави у светом граду Јерусалиму, куда као путници тежимо, где Христос седи Богу са десне стране као свештенослужитељ светиње и истинске скиније; са свим четама небеске војске певамо Господу песму славе [...]. Очекујемо Спаситеља Господа нашег Исуса Христа, да се, када се појави Он, наш живот, и ми заједно са њиме прославимо у слави.“⁴²

Евхаристијско славље темељи се на жртви коју је Спаситељ установио на последњој вечери, чиме је овековечио своју жртву на Крсту кроз векове, „све док поново не дође“. Учинивши тако, Христос је Цркви, „својој љубљеној Невести“ повери спомен-чин своје смрти и васкрсења: „свету тајну љубави, знак јединства, везу милосрђа, пасхалну гозбу на којој се Христом хранимо, душа се испуњава милошћу и даје нам се залог будуће славе“⁴³, наводи се у Конституцији.

Конституција даје осврт и на литургијско прослављање светитеља „који су већ достигли вечно спасење, певајући Богу савршену хвалу на небесима и молитвено посредујући за нас“⁴⁴.

Епилог

По завршетку Другог ватиканског концила, велики римокатолички теолог Ив Конгар изјавио је како поглавље о есхатологији није довољно обрађено на концилу, те је разрада есхатологије задатак постконцилске теологије.⁴⁵ Осим тога, у постконцилској ери традиционална црквена учења о есхатологији суочена су са новим увидима у антропологији. Бављење онтолошким јединством личности учинило је проблематичним учење о опстанку душе одвојено од тела, истовремено изнедривши могућност васкрсења непосредно после смрти. Такође, међурелигијски дијалог је у први план теолошке расправе избацио теме реинкарнације и коначног обновљења — апокатастасиса.⁴⁶ Као својеврсна реакција на поменуте изазове, настали су доку-

³⁹ Wenzel, *нав. дело*, 25.

⁴⁰ Како наводи Кнут Вензел, „на дневном реду конституције налази се обнова католичке Цркве у њеним литургијском самоостварењу“ (Wenzel, *нав. дело*, 50).

⁴¹ Уп. Wenzel, *нав. дело*, 28. Такође, и сâм документ: *Sacrosanctum Concilium y: Dokumenti Drugog vaticanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986, 9–69.

⁴² SC 8.

⁴³ SC 47.

⁴⁴ SC 104.

⁴⁵ Уп. Grbac J., „Uvod rektora teologije“, *Riječki teološki časopis*, 5.1 (1997), 2.

⁴⁶ Уп. Phan Peter C., *нав. дело*, 219.

менти који се директно и индиректно баве званичним учењем римокатоличке Цркве о есхатологији: „Писмо о одређеним есхатолошким питањима“, Конгрегације за доктрину вере, објављено 1979. године; затим, „Нека актуелна питања из есхатологије“, Међународне богословске комисије, објављена 1992. године, као и исте године објављен „Катихизис католичке Цркве“.

Литература

- Benedict XVI, „Aggiornamento’ does not break with tradition but extends its vitality“, прегледано 03.04.2014 на: <http://visnews-en.blogspot.com/2012/10/aggiornamento-does-not-break-with.html>.
- Documents of the II Vatican Council, прегледано 03.04.2014 на: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/index.htm.
- Dokumenti Drugog vaticanskog koncila*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1986.
- Grbac J., „Uvod rektora teologije“, Riječki teološki časopis, 5.1 (1997).
- Katekizam katoličke Crkve*, Zagreb: Hrvatska biskupska konferencija, 1994.
- Phan, Peter C., “Roman Catholic Theology“ у: Walls, J. L., *The Oxford handbook of eschatology*, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Wenzel, K., *Mala povijest Drugoga Vatikanskog Koncila*, Zagreb: Kršćanska Sadašnjost, 2008.
- O’Malley, John W., “Reform, Historical Consciousness and Vatican’s II Aggiornamento“, *Theological Studies*, 32.4 (1971).

Eschatology of the Second Vatican Council

Summary: The Second Vatican Council represents a turning point in the life of the Roman Catholic Church. Its major contribution in terms of eschatology, consisted in returning this theological discipline to the rightful place in Christian theology. The author is dealing with eschatology contained in the three Council documents: Dogmatic Constitution on the Church — *Lumen Gentium*, the Pastoral Constitution on the Church — *Gaudium et Spes*, and the Constitution on the Sacred Liturgy — *Sacrosanctum Concilium*, highlighting the fact that the eschatology of Second Vatican Council was placed properly in Church context, defining the very nature of the Church in this way.

Key words: Eschatology, the Second Vatican Council, *Lumen Gentium*, *Gaudium et Spes*, *Sacrosanctum Concilium*.